

УДК 371.124:796:373.5

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Бермудес Д.В., Лоза Т.О.

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Досліджено теоретичні питання професійно-педагогічної діяльності учителів фізичної культури, що спрямована на вирішення педагогічних завдань фізичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Досліджено педагогічні функції. Визначено педагогічні здібності й уміння сучасного вчителя фізичної культури. Проаналізовано зміст сучасної навчальної програми «Фізична культура. 5-11 класи». Визначено, що реалізація навчальної програми з фізичної культури в загальноосвітніх навчальних закладах вимагає від вчителів володіння новітніми технологіями й методиками навчання із урахуванням сучасних вимог і стандартів.

Ключові слова: професійно-педагогічна діяльність, педагогічні функції, педагогічні здібності, педагогічні уміння, фізичне виховання, навчальна програма, урок фізичної культури, варіативні модулі.

Постановка проблеми. Одна з найбільш значущих проблем вітчизняної вищої педагогічної освіти – це модернізація процесу підготовки вчителів фізичної культури, посилення інноваційного, культурного і освітнього підходів до організації навчального процесу. Принципові зміни розвитку суспільства в Україні, перехід української освіти на європейські стандарти, обумовлюють зростання важливості педагогічної праці вчителя фізичної культури як фахівця компетентного, творчого та активного, який на високому рівні володіє новітні-

ми технологіями й методиками навчання, та спроможного здійснювати навчально-виховну діяльність із урахуванням сучасних вимог і стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важомими є дослідження Б. Шияна, який широко висвітлював проблеми підготовки вчителів фізичного виховання в педагогічних навчальних закладах. Аналізуючи конструктивну, організаторську, комунікативну та дослідницьку діяльність у фізичному вихованні, дослідником були виявлені ряд суперечностей:

- між соціальним замовленням на формування та розвиток фізичної культури громадян України і недосконалістю теоретико-методичної бази її забезпечення;

- між програмами щодо підготовки спеціаліста, здатного вирішити завдання фізичного виховання дітей, і рівнем його готовності до їх реалізації;

- між потребою у підвищенні ефективності функціонування системи фізичного виховання в Україні і недосконалістю її окремих елементів;

- між можливостями педагогічного управління процесом фізичного виховання учнівської молоді й рівнем володіння вчителями технологією його планування та контролю [15].

Вирішення педагогічних завдань реалізується педагогічною діяльністю вчителя через сукупність різноманітних дій у певних педагогічних ситуаціях, які підпорядковані навчально-виховним цілям. Упорядкування сукупності таких дій визначає виконання певної педагогічної функції вчителя.

Термін «функція» – це, по-перше, роль, яка виконується суб'єктом або об'єктом у певній сфері діяльності. Можна сказати, що функція – це те, за що відповідає суб'єкт або об'єкт у цьому випадку.

Усі педагогічні функції поділяють на дві групи. До першої входять орієнтаційна, розвивальна, мобілізуюча (та що стимулює розвиток) і інформаційна функції, основою яких є дидактичні, академічні, авторитарні, комунікативні здібності людини. До другої входять такі педагогічні функції: конструктивна, організаторська, комунікативна і гностична (пізнавальна) [16, с. 205].

Для реалізації педагогічних функцій учитель фізичної культури повинен володіти педагогічними здібностями.

Педагогічні здібності – це сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного володіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення. Педагогічні здібності насамперед передбачають відповідну спрямованість особи (світоглядну, політичну, моральну); ділові якості (спеціальні педагогічні уміння, навички, досвід); риси характеру (вміння спілкуватися з дітьми, підлітками, емоційна врівноваженість) [2, с. 253; 14].

У професійній діяльності вчителя фізичної культури педагогічні здібності реалізуються через сукупність спеціальних педагогічних умінь, навичок, досвіду в педагогічних ситуаціях, які підпорядковані навчально-виховним цілям і спрямовані на вирішення конкретних педагогічних завдань.

У результаті наукових досліджень В. Ялович виявив, що в науковій літературі немає єдиної думки щодо визначення єдиної класифікації педагогічних здібностей, необхідних вчителю фізичної культури. Так, ним визначено, що О. Петунін (1980) у своїх наукових працях про вчителя фізичної культури пише, що вчитель повинен володіти конструктивними, комунікативними і гностичними здібностями. А М. Станкін (1983) вважав, що вчитель фізичної культури повинен володіти, крім названих О. Петуніним, ще й іншими педагогічними здібностями. До них він відносить: дидактичні, авторитарні, науково-педагогічні, особистісні, мажорні здібності й здібності до розподілу уваги [18, с. 144–147].

У найбільш узагальненому вигляді педагогічні здібності були представлені В. Крутьким.

Виділені ним здібності можна об'єднати в наступні групи:

- дидактичні (від грец. *didaktikos* – повчальний) – здібності подавати матеріал чи проблему учням ясно і конкретно, активізувати пізнавальний інтерес у школярів. Дидактичні здібності – це готовність вчителя навчати дітей творчо розвивати мислення, робити заняття цікавими і доступними, привчати учнів займатися самостійно. Основний шлях розвитку цих здібностей – безперервна робота над собою: вивчення педагогічної і психологічної літератури; систематичний аналіз своєї роботи й досвіду своїх колег;

- академічні – здібності до відповідального сприйняття результатів наукових досліджень та узагальнення практичного досвіду;

- перцептивні (від лат. *percipio* – сприймання, пізнання) – здібності проникати у внутрішній світ учня, педагогічна спостережливості вчителя;

- мовні – здібності ясно і чітко передавати свої думки і почуття за допомогою мови. Мова вчителя – це важливий елемент професійної діяльності педагога, з допомогою якого вирішуються різноманітні педагогічні завдання: зробити учбовий процес цікавим, захоплюючим, створити доброзичливу атмосферу у спілкуванні з учнями, встановити контакт, взаєморозуміння з дітьми на уроці. Мовне спілкування з учнями часто супроводжується виразною мімікою та різними рухами тіла. Це посилює емоційну та естетичну дію слова на слухачів [6, с. 12–16];

- комунікативні – здібності до спілкування з дітьми. Це уміння легко вступати в контакт з ними, встановлювати правильні взаємовідносини;

- здібність до розподілу уваги;

- прогностичні – здатність передбачення вчителем своїх дій у навчально-виховному процесі.

Педагогічні вміння становлять собою сукупність різноманітних дій вчителя. Вони виявляють індивідуальні особливості вчителя і свідчать про його предметно-професійну компетентність. Індивідуальність особистості вчителя визначається добром та комбінацією засобів викладання, ставленням до дітей, рівнем притягання, характером помилок та іншим.

Л. Туріщева всі професійно важливі здібності особистості будь-якого вчителя умовно розподілила на групи:

1. Домінантні здібності: цілеспрямованість, врівноваженість, чесність, справедливість, сучасність, гуманність, педагогічний такт, ерудиція, бажання працювати з дітьми і терпіння в роботі з ними, віра в учня, здібність не розгублюватися в раптових ситуаціях, готовність діяти у сфері професійно-педагогічної діяльності.

2. Периферійні якості: доброзичливість, привітність, почуття гумору, артистичність.

3. Негативні якості: неврівноваженість, помста, зарозумілість, неухважність, неорганізованість, упередженість [12, с. 4–5].

Всю різноманітність педагогічних умінь вчителя фізичної культури Б. Шиян об'єднав у дев'ять груп [16, с. 213].

Названі Б. Шияном групи умінь піддаються свідомому вихованню і самовихованню. Залежно від їх співвідношення, рівня розвитку і конкретного поєднання формується індивідуальний стиль діяльності вчителя.

Педагогічні вміння, сформовані на основі особистих здібностей для виконання педагогічних функцій, покладені в основу педагогічної майстерності.

Педагогічна майстерність – комплекс властивостей особистості вчителя, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [9].

Аналізуючи дослідження різних авторів, визначено, що педагогічна майстерність вчителя фізичної культури передбачає наявність педагогічних здібностей, загальну культуру, компетентність, широку освіченість, психологічну грамотність та методичну підготовку, здатність зрозуміло викладати учням навчальний матеріал, робити його доступним для дітей, викликати інтерес до предмета, активізувати учнів.

Зазначимо, що педагогічна діяльність вчителя фізичної культури повинна бути спрямована на вирішення завдань фізичного виховання.

Фізичне виховання – важливий засіб фізичного, соціального та духовного розвитку учнівської молоді [13].

Фізичне виховання – спеціалізований педагогічний процес цілеспрямованого систематичного впливу на людину фізичними вправами, оздоровчими силами природи, гігієнічними факторами з метою зміцнення здоров'я, розвитку фізичних якостей, удосконалення морфологічних та функціональних можливостей, формування та покращення життєво важливих рухових навичок, вмінь та пов'язаних з ними знань, забезпечення готовності людини до активної участі в суспільному, виробничому та культурному житті [3].

До завдань фізичного виховання віднесено: забезпечення раціонального формування індивідуального фонду рухових умінь і навичок, зміцнення, збереження і відновлення здоров'я людини, формування її мотиваційних установок на фізичне й духовне самовдосконалення; культивування здорового способу життя; забезпечення високого рівня професіоналізму в соціально значущих видах діяльності [11].

Погоджуємося з дослідженнями Ю. Драгєва, Т. Круцевич, Н. Кузьміної, М. Пономаренко, Л. Сущенко, А. Чижа, Б. Шияна та інших, які в різні роки вивчали процес професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності, про те, що підвищення вимог до підготовки майбутніх учителів фізичної культури, забезпечення їхньої активності й відповідальності стосовно професійного й особистісного розвитку повинно відбуватися вже в студентські роки.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз професійно-педагогічної діяльності учителів фізичної культури в загальноосвітніх навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. У рекомендаціях парламентських слухань про становище молоді в Україні «Молодь за здоровий спосіб життя» зазначено, що питання формування і зміцнення здоров'я школярів залишається складним і навіть загрозливим для національної безпеки України [4].

О. Шиян, Н. Кравченко зазначають, що рівень рухової активності більшості школярів України не відповідає жодним фізіологічним нормам. Достатній рівень рухової активності оздоров-

чої спрямованості має лише кожна п'ята дитина шкільного віку і кожен десятий студент. Цей показник є одним із найнижчих показників у Європі (Всесвітня організація охорони здоров'я, 2010). Останнім часом спостерігається і значна кількість смертельних випадків серед дітей середнього шкільного віку під час занять фізичною культурою і спортом [18, с. 104–107].

Н. Кравченко зазначає, що стан здоров'я учнівської молоді, низький рівень рухової активності та смертельні випадки під час занять фізичною культурою та спортом стали передумовою для проведення реформ у галузі фізичного виховання. Одним із ключових етапів проведення реформи в галузі фізичного виховання школярів була розробка та впровадження концептуально нової навчальної програми з фізичної культури для учнів 5–11 класів [7, с. 108–111].

На виконання рішення спільної колегії Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 11 листопада 2008 року розроблено нову навчальну програму з фізичної культури для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Т. Ю. Круцевич та інші), якій надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (лист від 01.07.09 р. № 1/11-4630). З 2009/2010 навчального року зазначена навчальна програма впроваджена у 5–9 класах загальноосвітніх навчальних закладів [13, с. 66]. На її основі МОН розроблено навчальну програму для старшої школи, об'єднана програма з фізичної культури для 5–11 класів, затверджена МОН від 28.10.2010 року № 1021 [8].

Основною метою навчального предмета «Фізична культура» є: формування в учнів стійкої мотивації щодо збереження свого здоров'я, фізичного розвитку та фізичної підготовки; гармонійний розвиток природних здібностей та психічних якостей; використання засобів фізичного виховання в організації здорового способу життя. Мета реалізовується комплексом таких навчальних, оздоровчих і виховних завдань.

Навчальна програма [8] містить інваріантну та варіативну частини. Інваріантну частину програми складають теоретико-методична та загальна фізична підготовка. Варіативні модулі представлені різними видами спорту чи фізкультурної діяльності.

Критеріями відбору варіативних модулів є: наявність матеріально-технічної бази, регіональні спортивні традиції, кадрове забезпечення та бажання учнів. Бажання учнів визначається обов'язковим письмовим опитуванням перед початком (у наступні роки наприкінці попереднього) навчального року. Результати опитування додаються до протоколу засідання шкільного методичного об'єднання.

Дослідницею Н. Сороколів проаналізовано результати опитування 400 педагогів, які викладають предмет «Фізична культура» в загальноосвітніх навчальних закладах у 5–9 класах. Здійснений аналіз нових підходів, що внесені до сучасної навчальної програми, виявив позитивне ставлення вчителів фізичної культури до сучасної програми: 76% опитаних учителів визнають, що розподіл навчального матеріалу на варіативну й інваріантну складові є позитивним; 57% вважають програму

інноваційною; 88% стверджують, що програма сприяє повному чи частковому формуванню здорового способу життя учнів [10, с. 150–155].

Однією з умов формування змістового наповнення предмета «Фізична культура» є бажання учнів, з'ясування і враховування пріоритетних варіативних модулів, що представлені різними видами спорту чи фізкультурної діяльності.

Подані І. Боднар результати дослідження ставлення учнів середнього шкільного віку, які належать до різних статевих, вікових і медичних груп, до уроків фізичної культури за варіативними модулями показали позитивне ставлення підлітків до уроків фізичної культури, але автором з'ясовано, що з віком ставлення до уроків фізичної культури погіршується [1, с. 134–140].

Вітчизняні науковці досліджували також системи фізичного виховання школярів за кордоном, де діють навчальні програми, що ґрунтуються на принципі варіативності. Вони стверджують, що такі підходи сприяють оптимізації рухової активності учнів, збільшенню інтересу до фізичного виховання та формують навички здорового способу життя (Р. Мушкетта (2007), Є. Приступа (2008), В. Пасічник (2010), І. Турчик (2010), О. Шиян (2010) та ін.)

Аналізуючи реальний стан впровадження навчальної програми, послідовне застосування варіативних модулів навчальної програми з фізичної культури у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів, О. Шиян, Н. Кравченко визначили, що вчителі фізичної культури у процесі впровадження варіативних модулів зіштовхуються із труднощами, а саме: незадовільний стан матеріально-технічної бази

навчальних закладів; існує потреба у наданні організаційно-методичної допомоги фахівцям; відсутність належних умов для якісного проведення уроків фізичної культури [17].

Отже, майбутні вчителі фізичної культури повинні оволодіти глибокими та всебічними знаннями в галузі своєї спеціальності ще за час навчання у вищому навчальному закладі, бути в курсі новітніх досягнень науки для реалізації варіативних модулів навчальної програми з фізичної культури у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши професійно-педагогічну діяльність учителів фізичної культури у загальноосвітніх навчальних закладах, визначено позитивне ставлення, як учнів, так і вчителів до впровадження навчальної програми «Фізична культура. 5–11 класи». Але, разом з цим, вчителі фізичної культури зазначають, що зіштовхуються із організаційно-методичними труднощами в застосуванні варіативних модулів навчальної програми у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів. Непідготовленість до реалізації варіативних модулів з різних видів спорту за діючою навчальною програмою з фізичної культури безпосередньо пов'язана з недостатністю необхідних спеціалізованих видань, а також недостатністю уваги в опануванні нових технологій під час професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури. Тому необхідним є пошук нових форм, методів і засобів організації навчальної діяльності, спрямований на якісну підготовку майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах.

Список літератури:

1. Боднар І. Ставлення учнів середнього шкільного віку до уроків фізичної культури / І. Боднар // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. № 1(21) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки; [редкол.: А. В. Цьос та ін.]. – Луцьк: СЛУ ім. Лесі Українки, 2012.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 1977. – 376 с.
3. Дубинська О. Я. Курс лекцій з теорії фізичної культури, фізичного виховання різних груп населення: навч. метод. посіб. складено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістрів напрямку 8.010201 «Фізичне виховання», спеціальності 8.01020101 «Фізичне виховання» / О. Я. Дубинська – Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. – 248 с.
4. Калиниченко І. О. Медико-педагогічний контроль за фізичним вихованням дітей у загальноосвітніх навчальних закладах: навч. посіб. / І. О. Калиниченко. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. – 272 с.
5. Костицина Н. М. Акмеологические аспекты профессионально-педагогической подготовки специалиста по физической культуре и спорту // Теория и практика физической культуры. – 2005. – № 10.
6. Кравченко Н. Сучасна навчальна програма як складова забезпечення оптимальної рухової активності школярів середнього шкільного віку / Н. Кравченко // Молода спортивна наука України: зб. наук. пр. з галузі фіз. культури і спорту. за заг. ред. Євгена Приступи. – Л., 2012. – Вип. 16, т. 2.
7. МОН молоді спорту [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/artikle?art_id=244859529
8. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – 2-е вид., допов. і переробл. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.
9. Сороколів Н. Ставлення учителів фізичної культури до сучасної шкільної програми / Наталія Сороколів // Молода спортивна наука України: зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини / за заг. ред. Є. Приступи. – Л., 2014. – Вип. 18, т. 2.
10. Сущенко Л. П. Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту у вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Людмила Петрівна Сущенко, Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2003. – 33 с.
11. Турішцева Л. В. До питання про особливості особистості і педагогічної діяльності вчителя фізичної культури / Л. В. Турішцева // Теорія та практика фізичного виховання. – 2004. – № 3.
12. Фізична культура в школі: 5–11 класи: методичний посібник / за загальною редакцією С. М. Дятленка. – К.: Літера ЛТД, 2011. – 368 с.
13. Чобітько М. Г. Теоретико-методологічні засади особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів: автореф. дис. на здобуття ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної

- освіти» / Микола Григорович Чобітько; АПН України; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. – К., 2007. – 43 с.
14. Шиян Б. М. Теоретико-методичні основи підготовки вчителів фізичного виховання в педагогічних навчальних закладах: Автореф. дис. док. пед. наук: 13.00.04 / Б. М. Шиян / Інститут педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України. – К., 1997. – 49 с.
 15. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 2 / Б. М. Шиян. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 248 с.
 16. Шиян О. І. Проблеми впровадження варіативної складової навчальної програми / О. І. Шиян, Н. С. Кравченко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту // Науковий журнал. – Харків: ХОВНКУ – ХДАДМ, 2012. № 9.
 17. Яловик В. Т. Професійні здібності вчителя фізичної культури і їх особливості / Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні / В. Т. Яловик. – Луцьк.

Бермудес Д.В., Лоза Т.О.

Сумской государственной педагогический университет имени А.С. Макаренко

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧИТЕЛЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация

Исследованы теоретические вопросы профессионально-педагогической деятельности учителей физической культуры, направленной на решение педагогических задач физического воспитания в общеобразовательных учебных заведениях. Исследованы педагогические функции. Определены педагогические способности и умения современного учителя физической культуры. Проанализировано содержание современной учебной программы «Физическая культура. 5-11 классы». Определено, что реализация учебной программы по физической культуре в общеобразовательных учебных заведениях требует от учителей владения новейшими технологиями и методиками обучения с учетом современных требований и стандартов.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая деятельность, педагогические функции, педагогические способности, педагогические умения, физическое воспитание, учебная программа, урок физической культуры, вариативные модули.

Bermudes D.V., Loza T.O.

Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITY OF TEACHERS OF PHYSICAL CULTURE IN COMPREHENSIVE SECONDARY SCHOOL

Summary

It was investigated the theoretical issues of professional and pedagogical activity of teachers of physical culture, aimed at solution the pedagogical problems of physical education in secondary schools. Pedagogical features were researched. Pedagogical abilities and skills of the modern teacher of physical culture were defined. The content of the modern curriculum «Physical culture for 5-11 classes» was analyzed. It was determined that the implementation of the curriculum for physical education in secondary schools requires teachers to proficiency in the latest technology and teaching methods to meet modern requirements and standards.

Keywords: professional and pedagogical activity, pedagogical functions, pedagogical abilities, physical training, training program, physical education class, variable modules.